

Format de citation

Hlaváček, Ivan : recension de : Petr Voit, Český knihtisk mezi pozdní gotikou a renesancí. 1: Severinsko-kosořská dynastie 1488-1557, Praha : KLP, 2013, dans : Český časopis historický, 2014, 2, p. 317-319, DOI: 10.15463/rec.1189719592

český časopis historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

Autora není třeba představovat, nicméně to referentovi nedá, aby už úvodem nekonstatoval, že jde o jednoho z neproduktivnějších badatelů v oblasti kulturních dějin; pokud jde o dějiny knihtisku v širokém slova smyslu pak bezkonkurenčně nejproduktivnějšího vůbec. To by bylo možno konstatovat i v případě, kdyby šlo jen o jeho doslova olbřímí Encyklopedii knihy, která slouží ve dvou vydáních (o celkem více než 1300 stranách „většího kvartu“, totiž 240 × 3000 mm, nadto s úspornou třísloupcovou sazbou). Vedle ní ale jen v závěrečné bibliografii zde referované knihy přichází 28 jeho dalších, částečně také knižních titulů (jeho Encyklopedie jich před devíti lety uvádí rovných 30), k nimž lze nejnověji přičlenit jeho důležitou hodnotící stať Česká a německá reformace v ilustraci české knihy první poloviny 16. století.¹ Někdo by mohl říci *non multum, sed multa*, zde ale platí že *multum* přináší *multa*.²

Miliony, ba desítky milionů knižních titulů přináší pro badatele množství často neřešitelných problémů. Nadto není možno postupovat lineárně, protože tyto otázky jsou pro dobu, kdy se tištěná kniha teprve konstituovala, umocněny, neboť většina průvodních pramenů a často i ty artefakty samy dávno vzaly za své. Je tak třeba shledávat ty i ony na nejružnějších, často velmi odlehlých místech a provádět komplikovaná srovnávací studia. I když jde pro období zhruba prvního sta let knihtisku obecně o „pouhé“ desítky tisíců titulů – a v českém kontextu jen o několik málo set (na s. 376 Voit uvádí, že pro první polovinu 16. století je evidováno 554 jednotek), jde o materiál rozptýlený a nezřídka je třeba pracovat s unikáty či dokonce jen zlomky, kdy každý nový nález je schopen ovlivnit, často výrazně, naše dosavadní představy. Akcenty a někdy i konstrukce se mění či aspoň různě posouvají. Stavějí sice na výsledcích předchozích badatelských generací, nicméně zdaleka ne všechny jejich závěry obstojí, což se týká především jinak mimořádně zasloužilého Z. V. Tobolky († 1951). Ačkoliv Voit uznává jeho zásluhy zejména o Knihopis českých a slovenských tisků, zaujímá často k jeho závěrům kritické stanovisko. To je ovšem Voitovo obecné pracovní krédo, s jehož výsledky se setkáváme v hojně míře právě v níže referované knize o prvotních fázích českého knihtisku, resp. v jejím prvním svazku. Marně ale hledám v úvodu či jinde informaci, jakkoli rámcovou, o eventuálním pokračování. Ale není třeba urgovat; tak široce koncipovaná práce se nedá uspěchat.

Voit sleduje ve své knize usilování „dynastie“ čtyř tiskařských generací pražských Severinů a jejich příbuzného Jana Kosořského v širokém kontextu. Není možné, a ani třeba, sledovat tu detailní typografické a slohové rozbory autorovy (Voit je lapidárně označuje jako písmo, dekor, ilustrace), je ale nutno vytknout jeho základní metodologická stanoviska dobře poučená moderní zahraniční literaturou. Voit tu upozorňuje zejména na východiska tzv. „kostnické školy“, aniž ji ovšem blíže charakterizuje. Je proto třeba podat alespoň základní informaci asi v tom smyslu, že jde o tzv. „recepční proud“ v literární historii, který se formoval zejména na Kostnické univerzitě prací Hanse Roberta Jauße († 1997) a jeho školy. Ten kladl důraz nejen na dílo a jeho nosiče (knihu), ale v neméně míře i na vlastní čtenáře a jeho recepci knihy a jejího obsahu v nejširším

1 In: In puncto religionis. Konfesní dimenze předbělohorské kultury Čech a Moravy, ed. K. Horníčková a M. Šroněk, Praha 2013, s. 137–162.

2 Pokud jde o citovanou Encyklopedii, mohu odkázat na svůj referát v Časopise Národního muzea 177, 2008, s. 107n., kde bohužel došlo k pochybení v sazbě.

slova smyslu. To aplikováno na knihovědu znamená, že se zde musí přihlížet k čtenářskému konzumu, jakkoliv – dodávám – jde často o těžko uchopitelnou veličinu.

Již zde je možno říci, že Voit skoro až brutálně hovoří o našem knihtisku doby do poloviny 16. století v protikladu k rozvíjejícímu se zahraničnímu renesančnímu knihtisku jako o instituci „formované rigidním utrakvismem“ (s. 7), která se jen těžko vyrovnává (a srovnává) s vývojem zahraničním. Nevím, zda to není přece jen příliš přísné východisko, i když je autor dokládá konkrétními kvantifikačními i kvalitativními údaji. A nemá na mysli jen poměry německé, ale upozorňuje i na situaci v Polsku. Dojde-li k pokračování, uvidíme, jak si Voit poradí s tiskem českobratrskými.

Je ale potřebí aspoň stručně charakterizovat strukturu Voitova díla. To má celkem pět větších obsahových celků. Nutným východiskem veškeré další práce je pochopitelně kapitola první (s. 9–72). Ta podává obecně historické údaje o osobách, které byly hlavními nositeli naší knižní kultury a poskytují tak výrazný a zřetelný prosopografický materiál, aby pak předestřel kritický seznam jejich produkce se soupisem všech zdobných prvků. Ten sice navazuje na starší literaturu, současně ale ukazuje, v čem bylo možno jak materiálově, tak i interpretačně jít dál. Detailně se popisuje celkem 115 tisků, z nichž řada je doložena v jediném exempláři, aby se o některých dalších vědělo dokonce jen z druhé ruky. To už samo o sobě důrazně naznačuje, že můžeme se značnou pravděpodobností předpokládat i řadu deperdit, zejména ovšem v oblasti pragmatických tisků, tedy mimo rámec literatury ve vlastním slova smyslu, i když ani tam to není třeba zásadně vyloučit.

Druhá kapitola („Tiskové písmo, sazba a prostředky její vizualizace“, s. 97–168) se věnuje tiskovému písmu, jeho sazbě a vůbec dalším vnějším znakům včetně iniciál s velmi bohatým obrazovým doprovodem, které často navazují bezprostředně na knihu rukopisnou, od níž se tištěná kniha odpoutává jen těžko. Ostatním zdobným prvkům jsou pak vyhrazeny kapitoly návazné. Ani náznakem ale autor nereaguje na práci Vladimíra Kaisera o typologii tištěných písem,³ ačkoliv ji nepochybně zná (v této práci ji sice necituje, ale ve výše citované Encyklopedii ji uvádí).

Třetí („Knižní dekor“, s. 169–212) a čtvrtá („Knižní ilustrace“, s. 213–372) kapitola tvoří svým způsobem „řemeslný“ základ knihy. Tímto termínem ovšem nemíním uvedené kapitoly podceňovat, protože právě ony jsou podstatným stavivem a instrumentem pro návaznou práci dalších badatelů, neboť dávají možnost komparace v nejrůznějších souvislostech jak domácích, tak i obecnějších. A historikovi se tu dostává i knihovědného rozboru dvou důležitých kronik oné doby, totiž kroniky Kuthenovy a kroniky Hájka z Libočan a ovšem i dalších prací, obracejících se na širší okruh čtenářstva. Uvědomuji si, že knižní vazba tvoří svým způsobem specifickou disciplínu, leč přesto by čtenář alespoň nejzákladnější informace uvítal. Setkáváme se jen s výkladem o knihvazačích a jejich práci v rámci skladby vlastního knižního korpusu.

Historik ovšem sáhne zejména po závěrečné kapitole páté („Přínos knihtisku pro knižní a čtenářskou kulturu“, s. 373–428), kde autor sleduje obecné dopady tištěné knihy na českou společnost doby. I když si uvědomujeme, že v knize není zpracován veškerý domácí materiál, je třeba konstatovat, že tato kapitola podstatně překračuje látku zpracovanou v předchozích částech knihy a má obecnější ráz a platnost. Na jedné straně to umožňuje uvědomit si rozsah aktivit severinsko-kosořských tiskařů, na druhé, a to zejména, si autor opatřil takovou sumu vědomostí literatury i pramenů, že svůj výklad mohl bez rozpaků rozšířit, jak pokud šlo o historický aspekt, tak ovšem i o pozorování literárně historická ve smyslu výše zmíněného kontextu „Kostnické školy“. Tu je potřebí zastavit se poněkud zevrubněji, i když jen rámcovým výčtem jednotlivých sledovaných jevů.

3 Ve Sborníku archivních prací 32, 1972, s. 446–479. To se týká i podnětných statí Jaroslava Kašpara.

Už první věty se jasně obracejí proti „staromilskému a dílem ideově filtrovanému postoji minulých generací badatelů, který nemohl nevýstít do konstatování o slabé produktivitě staršího českého knihtisku“ (s. 373), ba pro první polovinu 16. století mluví Voit dokonce o „příštípkaření“ (tamtéž) a o monotónně podprůměrné typograficko-estetické úrovni v Čechách vzniklých prvotisků a paleotypů“ (s. 374), již narušovali zpočátku právě jen Pavel Severin a český bratr Jiřík Štyrsa. I když to Voit nedává do bezprostřední souvislosti, vysvětlují tuto situaci alespoň částečně mocenské zásahy státu, resp. církevní a stejně neblahá státní cenzura. Naštěstí se často ukazovalo, že zdaleka ne vždy byla dostatečně účinná, byť hrozila mimořádnými sankcemi, čemuž tisk leckdy, byť ovšem zpravidla jen krátkodobě, čelil i tím, že se uchýloval mimo kulturní a hospodářská centra země.

Ale autor tu shrnuje a interpretuje i další relevantní a důležité údaje o společenském dopadu knihtisku, ať se týkaly knižního obchodu – tu bych očekával zřetelnější výklad o ingerenci německého obchodu, ať šlo o norimberského Antona Kobergera (který je ovšem hojněji zmiňován, leč v jiných souvislostech) či wormského Petra Dracha,⁴ kteří český trh zásobovali širokým sortimentem latinských textů, v němž domácí tiskaři nemohli vzhledem k nutně omezenému trhu v žádném případě konkurovat. Stačí si projít jen soupis knihovny jáchymovské latinské školy, který je nejlepším dokladem. Potvrdil by to i průzkum tehdejšího stavu těch našich knihoven, které mají své soupisy, což ovšem už překračuje horizont Voitova díla. Ba naopak je známo, že čeští zájemci se v těchto otázkách na blízké německé oficiny se svými požadavky obraceli, i pokud šlo o české texty, čímž všem možnost domácích aktivit zřetelně oslabovali. Voit opakovaně v té souvislosti upozorňuje na slabost domácího kapitálu, nedostatek sponzorů či movitých investorů i technického vybavení.

Mimořádně přínosné jsou pasáže o obsahu v Čechách tištěných děl, takřka vesměs jazykově českých, a o jejich struktuře včetně příslušných, vlastní text doprovázejících dedikací či předmluv, oslovujících potenciální či skutečné mecenáše. A platí to i opačně, jako se tomu stalo s českým překladem Münsterovy Kosmografie. Její české vydání totiž navrhl sám král Ferdinand I. Překvapuje i nepřekvapuje prakticky neexistence domácího německého knihtisku. Závěr kapitoly pak tvoří tematický a žánrový profil severinokosořských tisků s příslušnými revokacemi

Skoro mám obavy, že tato kapitola může ke své škodě uniknout pozornosti leckterého čtenáře, ba i toho, kdo se zabývá obecně studiem raného novověku. A tak bych se ani nedivil, kdyby se jejího separátního vydání ujalo (a nepochybuji, že i s úspěchem) některé z našich nakladatelství. Že by k tomu bylo třeba připojit i čtyřstránkový s nadhledem sumarizující Závěr (s. 429–432), rozumí se samo sebou.

Zbývá už jen dodat, že kniha je opatřena anglickým souhrnem, již výše zmíněnou bibliografií, kde bych připojil jen zcela ojedinělé dodatky – překvapivě chybějí Dobrovského stati o zavedení a rozšíření knihtisku v Čechách, i když jeho *Geschichte der böhmischen Sprache und Literatur* tam přichází, nikoli ale v kritické edici Dobrovského Spisů a projevů. Následuje jmenný (včetně anonymních děl), nikoliv ale místní rejstřík, dále rejstřík věcný a konkordance s čísly Knihopisu. Dílo by nemělo chybět v žádné historické instituci, v muzeích a archivech, jeho absence by měla být doslova „trestnou“.

Ivan Hlaváček

4 Na jeho průnik do českého prostředí jsem upozornil ve stati *Pronikání cizích prvotisků do českých knihoven v 15. století*, in: *Knihtisk a Karlova univerzita. K 500. výročí knihtisku v českých zemích*, red. Lubomír Vebr, s. 67–95. Nově o Drachovi komplexně Hendrik MÄKELER, *Das Rechnungsbuch des Speyerer Druckherrn Peter Drach d. M. (um 1450–1504)* (Scripta Mercaturae 39), St. Katharinen 2005.